

HELIKUNST JA „HELI+VISIOON“

Käesolevas artiklis ei ole sõna „heli-kunst“ kasutatud mitte üldiselt kogu muusika sünonüümina, vaid spetsiifilisemas tähenduses, vastena ingliskeelsele terminile sound art.

Sel aastal rõõmustas kodumaine festivalikalender 15.—21. oktoobrini Tartus ja Moostes toimunud nädalase helikunsti festivaliga „Heli+Visioon“. See aasta-aastalt tihenev kalender sisaldas „Heli+Visiooni“ esmakordselt, kuid, nagu tegijad mõista annavad, loodetavasti mitte viimast korda. Ehk saame juba järgmisel sügisel kuulda uusi ja senitundmatuid helimaailmu.

„Heli+Visiooni“ korraldaja on Mooste Külalisstuudio (MoKS) eesotsas John Grzinichi ja Maarin Ektermanniga. Esimene neist on ka jgrzinichi nime all tuntud helikunstnik, kellelt ilmus 2004. aastal Uus-Meremaal ämbientset *drone*-muusikat sisaldav plaat „Intimations“. USA päritolu Grzinich elab ja töötab juba pikemat aega Põlvamaal Moostes külalisstuudio kuraatorina. MoKSi üllas idee seisneb selles, et paljude maade kunstnikud saavad seal võimaluse teostada mitmesuguseid projekte, magada ja süüa.

Minu kokkupuude rahvusvaheliselt omajagu tuntud jgrzinichiga oli varasem kui tutvus John Grzinichiga, kelle resideerumine Moostes tabas mind ja-lustrabava üllatusena. Nagu annab tunnistust kas või seesama „Heli+Visioon“, on helikunst Eestis tema juhatusel võim-

salt edenenud, ja seda mitte seetõttu, et meil kohalikud autorid puuduksid, vaid tänu jgrzinichi rahvusvahelistele kontaktidele. Niisiis igati kosmopoliitne ja teretulnud mees, kellel palun lahkesti tuulutada ka kohaliku kultuuri läppunud kolikambreid.

Helikunst — *sound art* — on helidel baseeruv kunst ehk lihtsalt „kunstikon-tekti“ asetatud helid, mis ei mahu „muusika“ mõiste alla või liigitatakse umbmääraselt „eksperimentaalseks muusikaks“. Peab siiski märkima, et mõiste „eksperimentaalne muusika“ on avaram kui „helikunst“, kuna helikunst leiab põhimõtteliselt aset väljaspool välja kujunenud „suuri ja lugupeetud“ muusikastiile, nagu pop, džäss, klassika või rock, samas kui eksperimentaalne muusika võib põhimõtteliselt olla ka näiteks eksperimentaalne džäss*. See, et helikunst suuri ja „lugupeetud“, juba välja kujunenud stilistilise keskmega stiile eirab, on tähtis asjaolu, mis ühest küljest räägib helikunsti programmilisest „eksperimentaalsusest“, teisalt sama programmilisest soovimatusest end mitte ühegi võimsama stiilikontekstiga siduda. Küll aga moodustab helikunst meeleldi sümbiootilisi seoseid kõikvõimalike marginaalsete stiilidega, nagu näiteks *ambient*, *industrial*, *glitch* jt. Olu-line on siiski see, et ta „moodustab seoseid“, mitte ei vasta meie standardettekujutusele „keskmisest“ palast mõnes eespool mainitud stiilis.

---

* Niisiis on helikunstil ja eksperimentaalsel muusikal teatav ühisosa, kusjuures mitte igasugune eksperimentaalne muusika pole helikunst, küll aga tuleb mõnda vastupidist — igasugune helikunst on alati (ka) eksperimentaalne muusika.

Helikunstnik John Grzinich on pärit USAst, aga resideerub praegu Moostes ning tegeleb eesti alternatiivkultuuri edendamiseiga.

Muidugi on nende marginaalsete stiilide sees veel omakorda arvutu hulk alamstiile, mille puhtaks näiteks võiks põhimõtteliselt juba olla ka mõni helikunstiteos. Võtame näiteks sellise stiili, nagu juba mainitud *drone*, mida teiste helikunstnike kõrval viljeleb ka jgrzinich. *Drone* (ek „undamine“, „summutatud rütmiline müra“ vms) on üks *ambient*'i alamstiile, mis rütmi osas piirneb ka *industrial*'iga. Seega võib *drone*'is teoreetiliselt veel omakorda tuvastada mitmeid „alamstiile“, nagu industriaalne *drone*, „orgaanilise kõlaga“ *drone*, „tume“ („sünge kõlaga“) *drone*, „hele“ *drone* jne, mis aga on enamjaolt liiga idiosünkraatilised ja marginaalsed, et oleks mõtet sellise süstemaatikaga jännata. Mõneti ongi just selliste kaardistamata või kaardistades juba kuhugi mõttetule mikrotasandile jõudvate eksperimentaalsete (marginaalsete) „stiilide“ tähistamiseks vajalik sõna „helikunst“, mis

peaks ideaalis eirama igasugust täpsemat piiritlemist ja määratlemist. Määratlematus on üks põhiomadusi, mida „helikunsti“ mõiste sisaldab.

Veel üks võimalus on defineerida helikunsti sotsiaal-kultuuriliselt kui teatavat poolfabrikaati — helidest koosnevat kunsti, mis pole üldjuhul (kuigi erandeid leidub) mõeldud eneseküllasena publiku „ees seisma“, vaid mida luuakse kunstinäituste, videote, lavastuste, häppeningide, eksperimentaalfilmide või muu sellise spetsiifilisi vajadusi silmas pidades. Sotsiaalselt rangem, kuid täiesti formaalne ja sisuvaba määratlus piiritleks helikunsti ainult sellise helilise kunstina, mida need, kes on sotsiaalselt „kunstnikuna“ määratletud, „kunstina“ esitavad. Helikunsti võib näha ka kui programmiliselt formaaldivälist helilist kunsti — kui muusikateostel on enamasti välja kujunenud formaadid neile omase ülesehitusega,

Eesti
(heli)kunstnik
Kiwa – vahel
tundub, et ta on
kõikjal kohal ja
tegeleb kõigeaga.

siis helikunstis on struktuuriline aspekt ettearvamatu ja vaba. Selle asemel süveneb helikunst konkreetse helisse, selle päritollu, omadustesse ja kvaliteeti („puhtus“, „mikroheliid“ jne). Sellise süvenemisele keskenduva aspekti tõttu võib helikunsti osaliselt määratleda ka rituaalse või „maagilise“ seose kaudu, mida mõned helikunstnikud oma töödes ette näevad („Heli+Visioonil“ näiteks Derek Holzer ja Kiwa) ning mille hulka kuuluvad nii riituste läbiviimine (heliga „nõidumine“) kui ka muudetud teadvuseseisundi esilekutsumisele optimeeritud heliteosed. „Helikunsti“ viimane võimalik iseloomustus, millele siinkohal tahaksin osutada, on selle määratlemine, lähtudes kunstniku, kriitiku, uurija või süstematiseerija eelistustest ja suvast (mis seletaks muu hulgas ka seda, miks „helikunsti teosel“ ja „eksperimentaalmuusikal“ sageli vähimatki olemuslikku vahet ei ole).

See selgitus ei hõlmanud ega kirjeldanud muidugi kaugeltki kõike, milleks helikunstiga kokku puutujal tuleb valmis olla. Helikunsti praktikad on lihtsalt niivõrd etteaimamatud ja idiosünkraatilised. Hea näide nende ulatusest on sel aastal David Toopi kompileeritud ja plaadifirma „Staubgold“ välja antud duubelkogumik „Haunted Weather“, millel leiduvat, hetkel oma laadis kuhugi maailma „absoluutse tipu“** lähedale küündivat materjali võib määratleda nii eksperimentaalse muusika kui ka helikunstina.

Kui võtta aluseks mõned võrdlemisi lõdvalt tehtavad eristused, võime helikunstis välja tuua järgmisi suundumusi. Esiteks, keskkonnahelide lindistused (*soundscape*). Teiseks, mikroheliid (*micro-sound*). Kolmandaks, eksperimendid vaikusega. Neljandaks, ülimarginaalne või -radikaalne improvisatsioon. Viien-daks, ruumispetiifilised helilavastused

** Seda on muidugi võimatu tõestada. Helikunst on väga demokraatlik panr, milles kardinaalselt erinevat — ja seega suhteliselt võrreldamatut — materjali on lihtsalt nii palju. Omada sellest adekvaatset ülevaadet on võimatu just seetõttu, et helikunstiga tegelemiseks ei ole vaja eriti midagi peale arvuti ja helikaardi. Seega peaks helikunstniku „staatus“ olema tänapäeval teoreetiliselt kättesaadav miljarditele. Kuna helikunst ei eelda vist ühegi spetsiifilisel muusikaalase teadmise, oskuse või eriarde olemasolu, jääb ta oma demokraatlikkuselt ja avatuselt alla vaid kirjandusele, mille eeltingimuseks on ainult kirjaoskus, paber ja pliiats.

või -installatsioonid. Kuuendaks, „leitud“ või isevalmistatud (sealhulgas tarkvarapõhised) instrumendid. Ja seitsmendaks, „sünteesilised“ helid — eespool loetletute kombinatsioonid üksteisega ja/või traditsioonilisemate heliloomete tehnikatega. Helikunsteoste enamik kuulub tõenäoliselt viimasesse, segakategooriasse. Loetelu ei pruugi olla täielik, kuid need seitse suunda on peamised valdkonnad, mida seostatakse just spetsiifiliselt helikunstiga, samuti valdkonnad, millest helikunst ammutab kõige rohkem algmaterjali. Neile võib, aga ei pruugi lisanduda veel teine tasand, helide töötlemine ja kompositsioon, mille olemasolu lähendab helikunsti juba „tavalisele muusikale“. Peaaegu kõigi festivalil „Heli+Visioon“ osalenute töödes esines ka see tasand (kuigi näiteks Paolo Raposo mainis oma õpitoas, et ta on avaldanud ka puhtaid linnakeskkonna välilindistusi). Sageli oli nende muusika seotud ka mõne spetsiifilise stiiliga, nagu *ambient* või *drone*. Kõige eklektilisem, lausa stiilide paraad oli, nagu ikka, Kiwa 40-minutine kompositsioon, kus ristlesid kõikvõimalikud stiilinäited *ambient*'ist ja *glitch*'ist *industrial*'ini. Selline stiiliteadlikkus ja eklektilisus, erinevate stiilide teadlik kasutamine ühes teoses, on helikunsti ebatüüpiline (nii et kui keegi tahab, võib ta Kiwa kompositsiooni „eksperimentaalse muusika“ alla lahterdada). Enamik kuulnud esinejaid, nagu näiteks jgrzinich, Alt-Ctrl-Del või Audums olid stilistiliselt võrdlemisi ühtsed.

Helikunsti kõige algelisem variant on mõne sekundi kuni minuti pikkune *loop*, mida „lõputult“ korratakse, kuigi „Heli+Visioonil“ ma midagi sellist ei kuulnud. Võib luua suurepäraseid mõnesekundisi *loop*'e, aga tundub, et kompositsiooni „unikaalse“ osa pikkuse ja teose kvaliteedi vahel on seos. Metata-sandil võime *loop*'i vaadelda ka „heli-skulptuurina“.

Mis puutub helikunsti „manustesse“, siis festivalil „Heli+Visioon“ esinesid need eelkõige video vormis. Erinevate ekraanitüüpidega välja tulnud lätlaste projekt oli üks parimaid, kuid video iseenesest on üsna ebameeldiv meedium. Helendav ekraan meenutab häirivat kohustust olla XXI sajandi sotsiaalne olend, paljud igatseksid näha rohkem ruumi-, skulptuuri- ja aktsiooni-spetsiifilisi lahendusi.

Seoses skulptuuriga meenub mulle mõne aasta eest Stockholmis nähtud näitus. Suures ruumis oli viis-kuus võrdlemisi kogukat agregati, mis väljastasid erinevat helikunsti. Muuseumi käikudes olid aparaadid, mille helisid sai näitusekülastaja ise muuta. See veidrate signaalide ja masinate kõrb mõjus justkui kokkupuude mõne tundmatu võõrtehnoloogilise tsivilisatsiooniga, jättes visuaalses mõttes palju huvitavama mulje kui „Heli+Visiooni“ visioon. Sellise masinapargi loomine võib muidugi olla ka üsna kulukas ettevõtmine. Loodetavasti jätab „Heli+Visioon“ tulevikus avatuks võimalused ka kõigile teistele, mitte tingimata vaid ekraanipõhistele manustele.

Jutt heli ja visiooni lahutamatuses võib ju olla teoreetiliselt õige, kuid on praktikas sageli põhjendamatu. Tihti keskendub kunstnik ühele meediale, kas helile või videole, muutes teise selle formaalseks, mõttetuks ja suvaliseks kaasandeks. Olukorras, kus inimene on niigi teda kõikjal ümbritsevate ekraanide pideva surve all, pole video kasutamine kuigi hea idee. Festivali tulevikku silmas pidades võiks kindlasti arvestada ka helikunsti eneseküllasuse võimalusega. Helisse süüvida soovivale publikule võiks jääda vähemalt üks eriti „sügavmõtteline“ ruum, kus kunagi ühtegi videot ei näidata.